

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 11, 2014 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 657.432

*Т. А. Бурова,
д. е. н., професор кафедри обліку та економічного аналізу,
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв
В. В. Волошина,
викладач кафедри обліку та економічного аналізу,
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв*

СИСТЕМА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ: ПРОБЛЕМИ , НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

*T. A. Burova,
the Dr. of Economics, the Professor of Accounting and Economic Analysis,
Mykolaiv National University V. Sukhomlynsky, Mykolaiv
V. V. Voloshina,
Lecturer, Department of Accounting and Economic Analysis,
Mykolaiv National University of Nicholas V. Sukhomlynsky, Mykolaiv*

THE SYSTEM OF INTERNAL CONTROL RECEIVABLE: THE PROBLEM AREAS OF IMPROVEMENT

Аналіз ситуації на підприємствах України свідчить про необхідність широкого впровадження дієвого внутрішньогосподарського контролю за розрахунками з дебіторами, що забезпечить управлінський персонал достовірною, вчасною, максимально повною інформацією про стан, структуру та динаміку відносин з контрагентами і допоможе правильно визначити основні напрямки діяльності та завдання, які постають перед суб'єктом господарювання. У статті розглянуто проблемні питання організації системи внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами, а також наведено певні шляхи її подальшого вдосконалення та розвитку на промислових підприємствах України.

Analysis of the situation in the Ukraine demonstrates the need for widespread introduction of effective internal control over accounts receivable that will provide management with reliable, timely, complete information on the status, structure and dynamics of relationships with contractors and help to identify the main activities and tasks facing the entity. The article considers the organization of the internal control system of settlements with debtors, and some ways of further improvement and development of the food industry in Ukraine.

Ключові слова: внутрішній контроль, проблеми, управління, розрахунки, дебіторська заборгованість, удосконалення, модель.

Keywords: internal control issues management, payments, receivables, improving the model.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах господарювання економічна ситуація в Україні характеризується значною часткою неплатежів. Певною мірою цей факт пов'язаний із впливом наслідків світової економічної кризи, проте в нашій країні негативні тенденції підсилюються ще й незадовільним станом контролю за виконанням договірних зобов'язань на підприємствах. Розрахунки з контрагентами є важливою складовою фінансово-економічної діяльності будь-якого підприємства, вони нерозривно пов'язані з вхідними та вихідними грошовими потоками, які складають основу процесу забезпечення безперервної діяльності суб'єктів господарювання. Затягування строків отримання платежів та погашення зобов'язань приводить до сповільнення операційного циклу та зниження ділової активності підприємства. Крім того, вартість грошей з урахуванням фактора часу має тенденцію до зниження, що в свою чергу негативно впливає на їх покупну спроможність і призводить до скорочення ресурсів підприємств. Одним з головних завдань, які постають перед управлінською ланкою вітчизняних підприємств, є постійний моніторинг розмірів дебіторської заборгованості, строків погашення, аналіз її структури. У зміцненні фінансового стану і платоспроможності підприємств значна роль належить контролю за станом розрахунків та динамікою дебіторської заборгованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Загальні питання організації системи внутрішнього контролю за розрахунками з дебіторами розглядали такі вчені-науковці, як Береза С.Л., Білуха М.Т., Бутинець Ф.Ф., Гуцаленко Л.В., Дедков С.П., Джого Р.Т., Завгородній В.П., Кузьмінський А.М., Максимова В.Ф., Нападовська Л.В., Онищук В.М., Усач Б.Ф., Шевчук В.О. та інші.

У працях українських вчених висвітлено ряд питань організації та впровадження внутрішнього контролю на вітчизняних підприємствах. Так, досліджено організаційно-методичні підходи щодо контролю дебіторської заборгованості на аграрних підприємствах, теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми впровадження внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості торговельних підприємств [2]. Проте проблеми побудови надійної системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості промислових підприємств, особливо підприємств харчової промисловості, ще недостатньо розкриті. Незначний обсяг методичних та практичних розробок цього напрямку контролю разом із проблемами дотримання фінансової дисципліни суб'єктами господарювання є причиною незадовільного стану розрахунків з контрагентами, що в свою чергу призводить до викривлення інформації про фінансовий стан підприємств та знижує ефективність прийнятих управлінських рішень.

Метою статті є дослідження системи організації внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами на українських підприємствах, яка формує підґрунтя для прийняття ефективних та своєчасних управлінських рішень в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності, а також визначення напрямків її удосконалення та розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дебіторська заборгованість по розрахунках з покупцями, замовниками та іншими дебіторами складає суттєву частку поточних активів підприємства – в деяких галузях до 40-50%, а це означає, що точність цих показників необхідна для забезпечення достовірності фінансової звітності в цілому [3]. Одним із найважливіших чинників фінансової стабільності підприємства є стан дебіторської заборгованості, що виникає в ході здійснення економічних взаємовідносин з іншими суб'єктами господарювання. Тому важливо проводити постійний контроль дійсного стану дебіторської заборгованості з метою забезпечення мінімальних гарантій для користувачів фінансової звітності відносно достовірності, реальності, повноти і законності приведеної про неї інформації.

Дослідження теоретичних та практичних основ системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на промислових підприємствах показали наступне:

1) На більшості підприємств відсутні структурні підрозділи, відділи внутрішнього контролю (аудиту), до основних завдань яких входило б здійснення контролю за проблемною дебіторською заборгованістю в динаміці.

2) Доцільність розробки пакету робочих документів контролера для організації ефективного процесу контролю дебіторської заборгованості, який повинен відповідати об'єктивним умовам функціонування та специфіці діяльності підприємства, а також сприяти отриманню усієї необхідної достовірної інформації про стан об'єкта та зіставленню її зі стратегічними показниками.

3) Відсутність у сучасних умовах господарювання ефективної методики аналізу дебіторської заборгованості в системі оперативних інформаційних даних. Загальна криза неплатежів, характерна для сучасної української економіки, змушує брати під сумнів об'єктивність, своєчасність й корисність результатів аналізу. За вітчизняними методиками неможливо однозначно оцінити стан дебіторської заборгованості, а також ступінь його впливу на фінансово-господарський стан підприємств.

4) Несвоєчасність оплати дебіторської заборгованості (рефінансування). Сучасні підприємства дуже невпевнено використовують основні форми рефінансування – облік векселів, факторинг, форфейтинг, тощо, які могли б істотно прискорити трансформацію дебіторської заборгованості у грошові кошти.

Для повного розуміння сучасного стану і розмірів розрахунків з покупцями, замовниками та іншими дебіторами необхідно проаналізувати структуру оборотного капіталу промислового підприємства та визначити, яка його частина приходить на дебіторську заборгованість (рис. 1).

У науковій літературі рекомендована питома вага дебіторської заборгованості у вартості оборотних активів прийнята на рівні 40%. Аналізуючи отримані дані, можна зробити висновок, що структура оборотних коштів промислових підприємств є незбалансованою. За період з 2011 року по 2013 питома вага заборгованості дебіторів коливалася в діапазоні від 58,8% до 64%. Це свідчить про значне вилучення коштів із обороту підприємства з одного боку за рахунок збільшення величини заборгованості покупців та замовників, а з іншого – за рахунок необхідності погашення зобов'язань перед бюджетом за нарахованими податками у той час, як безпосередній розрахунок з дебіторами ще не відбувся.

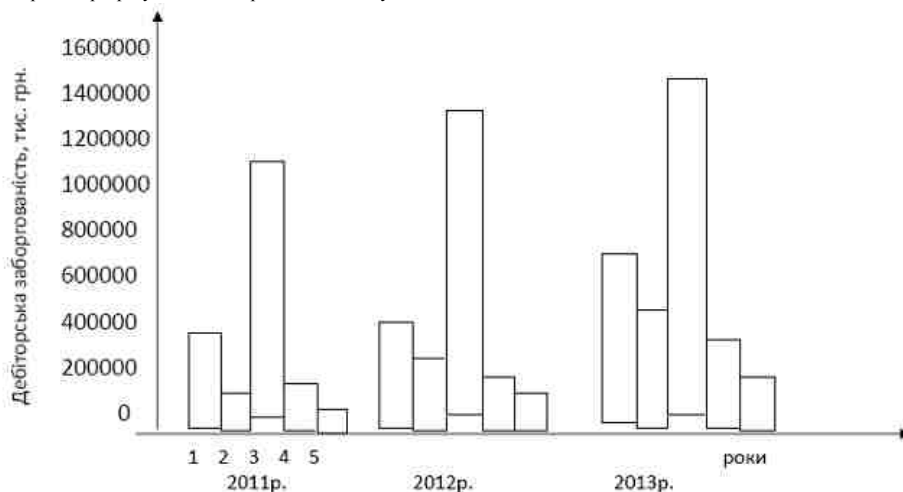

Рис. 1. Динаміка складу оборотного капіталу підприємств України за 2011 – 2013 роки [5]

- 1 – оборотні активи в запасах;
- 2 – поточні фінансові інвестиції;
- 3 – дебіторська заборгованість;
- 4 – грошові кошти та їх еквіваленти;
- 5 – інші оборотні активи.

Враховуючи високі темпи інфляції, що характеризують сучасну економіку України, іммобілізація значної частини коштів підприємства у дебіторській заборгованості не тільки сповільнює фінансовий цикл підприємства, але є і вкрай не вигідним [6].

Отже, зважаючи на наявні тенденції економічного розвитку України та проаналізований стан дебіторської заборгованості, широке та ефективне впровадження внутрішнього контролю є необхідною передумовою успішного функціонування підприємств.

Організація дієвої системи внутрішньогосподарського контролю повинна ґрунтуватися на своєчасності повідомлення про відхилення, відповідальності, збалансованості, інтеграції, постійності, комплексності, розподілу обов'язків. Метою внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами є встановлення повноти, достовірності та своєчасності відображення даних в первинних документах підприємства, облікових регістрах і звітності. Контроль передбачає здійснення перевірки за дотриманням планових показників; налагодження системи спостереження за строками оплати платежів; контроль за виконанням договірних відносин; виявлення резервів зростання платоспроможності підприємства та контроль за результатами виконання оптимізаційних управлінських рішень. По-друге, встановлення найбільш комфортного для підприємства співвідношення між дебіторською і кредиторською заборгованістю, важливо для прискорення оборотності цих двох показників. Вважається, що сприятливою є ситуація, коли період обороту дебіторської заборгованості підприємства менший, ніж період обороту кредиторської, оскільки за таких умов підприємство може погасити свої зобов'язання за рахунок коштів, що надходять від дебіторів [3].

В подальшому необхідно систематично проводити інвентаризацію заборгованості шляхом перевірки первинних документів, які є основою для проведення розрахунків та відображення операцій в обліку, а також шляхом зв'язки залишків з контрагентами. Особливу увагу слід звернути на те, що кожна операція повинна бути санкціонованою та законною. Дані контрольні процедури дозволяють розподілити дебіторську заборгованість залежно від строків її погашення на нормальну, прострочену та безнадійну. У свою чергу отримані відомості дають можливість вжити заходи стосовно простроченої заборгованості, а саме, враховуючи вимоги законодавства та договорів, можна розпочати претензійну роботу, застосувати економічні санкції (нарахування штрафів, пені, неустойки) та інші. Доцільним буде також з'ясувати, хто несе відповідальність за своєчасність розрахунків з дебіторами, та з'ясувати причини порушення строків надходження коштів [7].

Однак, як показали дослідження, навіть на великих підприємствах найчастіше відсутні спеціальні служби внутрішнього контролю (аудиту), що дало б змогу запропонувати комплекс заходів, направлених на створення, постійне впорядкування та удосконалення системи внутрішнього контролю з метою забезпечення інформацією керівництво про стан розрахунків для прийняття ефективних управлінських рішень та складання звітності. Вважаємо, на українських підприємствах необхідно створення таких служб, відділів чи хоча б секторів (наприклад у складі фінансової служби чи бухгалтерії) для здійснення запропонованих заходів (рис.2).

Рис. 2. Модель внутрішнього контролю дебіторської заборгованості

Важливим в організації ефективної системи внутрішнього контролю розрахунків з контрагентами є забезпечення надійності збереження інформації від сторонніх осіб, зокрема перевірка системи зберігання документації, функціонування архівної служби, порядку інвентаризації документів в архіві і забезпечення доступу до документів, тощо. Загалом ефективне проведення внутрішньогосподарського контролю за дебіторською заборгованістю можливе при тісній взаємодії між бухгалтерією підприємства, його юридичним та фінансовим відділами.

Висновки і перспективи удосконалення.

Аналіз ситуації на підприємствах України свідчить про необхідність широкого впровадження дієвого внутрішньогосподарського контролю за розрахунками з дебіторами, що забезпечить управлінський персонал достовірною, вчасною, максимально повною інформацією про стан, структуру та динаміку відносин з контрагентами і допоможе правильно визначити основні напрямки діяльності та завдання, які постають перед суб'єктом господарювання. Першочерговими завданнями при здійсненні внутрішнього контролю дебіторської заборгованості є:

- необхідність введення структурних підрозділів, які будуть здійснювати контроль за складом та структурою дебіторської заборгованості, строками її погашення;
- забезпечення юридичної обґрунтованості кожної суми дебіторської заборгованості;
- моніторинг і діагностика причин виникнення заборгованостей та прорахування їх наслідків;
- розробка дієвої методики аналізу розрахунків з покупцями, замовниками, іншими дебіторами та розробка робочих документів контролера;
- активне використання основних форм рефінансування: факторинг, облік векселів, форфейтинг, тощо; які прискорять трансформацію дебіторської заборгованості у грошові кошти.

Отже, правильно організований внутрішній контроль за своєчасністю, повнотою й юридичною обґрунтованістю розрахунків з дебіторами – запорука успішного розвитку, стабільності та стійкості вітчизняних підприємств в умовах сучасного бізнес-середовища.

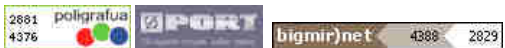
Література:

- Гуцаленко Л. В., Шадурська Л. І. Організація контролю дебіторської і кредиторської заборгованості господарюючого суб'єкта // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – 2011. – Випуск 5 (20). – Ч. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_5_1/zbirnik.
- Белокоз О. Внутрішній аудит дебіторської заборгованості торговельних підприємств / О. Белокоз // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2012. – Вип. 9. – Ч 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2012_9_1/pdf/byelokoz.PDF.
- Кондукова Е.В., Лісовий А.В. Аналітичні аспекти податкового дослідження стану розрахунків з контрагентами // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 3. – С. 285–290.
- Економічний аналіз: Навч. посібник / М. А. Болух, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток та ін.; За ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2009. – 556 с.
- Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Марусяк Н. Л. Дебіторська заборгованість як основний регулятор кругообігу оборотного капіталу підприємства / Н. Л. Марусяк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 2. – Т. 2. – С. 139–142.
- Акімова Н.С., Новицька Н.В. Основні проблеми обліку та внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості / Н. С. Акімова, Н. В. Новицька // Научно-технический сборник. Серия: Экономические науки. – 2011. – № 77. – С. 268–273.

References:

- Hutsalenko L.V. (2011), Shadurs'ka L.I. "Organization of control of receivables and payables of the entity", *Zbirnyk naukovykh prats'. Luts'kyj natsional'nyj tekhnichnyj universytet*, vol. 5.
- Bielokoz O. (2011), "Internal audit receivables commercial enterprises", *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats'*, vol. 9
- Kondukova E.V., Lisovyj A.V. (2012), "Analytical study of aspects of tax payments to contractors", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 3, pp. 285–290.
- Boliukh M.A., Burchevs'kyj V.Z., Horbatok M. I. (2009), *Ekonomichnyj analiz [Economic analysis]*, 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.
- State Statistics Service of Ukraine (2013), *Derzhkomstat*, Kyiv, Ukraine.
- Marusiak N. L. (2012), "Accounts receivable as a major regulator of the circulation of working capital Enterprise", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 2, pp. 139–142.
- Akimova N.S., Novyts'ka N.V. (2011), "The main problems of accounting and internal audit receivables", *Nauchno-tekhnicheskyy sbornyk. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol 77., pp. 268–273.

Стаття надійшла до редакції 30.1.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"